

<https://doi.org/10.62837/2026.2.393>

HƏMAYİL SƏLƏDDİN QIZI HƏSƏNOVA

Gəncə Dövlət Universiteti PHŞ

E-mail: hasanova1096@gmail.com

**FÜZULİ VƏ XƏTAYI QƏZƏLLƏRİNİN LIRİK QƏHRƏMANLARINI
BİRLƏŞDİRƏN İRADƏ MÖHKƏMLİYİ**

Xülasə:

Füzuli və Xətayinin lirik qəhrəmanlarını birləşdirən əsas məsələ onların hər ikisinin də öz amallarına, məqsədlərinə sadıq olmalarıdır. Onlar sevdikləri yardan, məşuqədən ötrü bütün ızdırablara, əziyyətlərə sinə gərirlər. Məşuqə onları nə qədər rədd etsə də, onları incitsə də bu əsil aşıqlar öz istiqamətlərindən dönmürlər. Hətta şam işığına gəlib sevgisinə görə alovda həlak olan pərvanələr kimi, bu lirik qəhrəmanlarda məşuqədən ötrü candan keçməyə, onun yoluna qurban olmağa hazır dılar. Həm məşuqənin vüsalı, həm də ayrılığı onları çox bəlalara, qəmə, dərdə, kədərə salır, ah və nalələri fələklərə qalxır, məşuqənin verdiyi zülmərdən şikayət etsələrdə, bütün bunlara baxmayaraq öz məqsədlərindən əl çəkmir, yəni yara, dilbərə olan sevgiləri, eşqləri günü-gündən artır. Bu eşqdən əmələ gələn qəmi, kədəri, dərdi sevinc mənəbəyi hesab edirlər. Yarın dodağının suyunu hər iki aşiq özü üçün dirlik suyu, Zəməzəm suyu qəbul edir və xəstə ürəklərinə məşuqəyə qovuşmağı dərman hesab edirlər. Hər iki sənətkarın lirik qəhrəmanlarının sadıq olduğu yoldakı, amaldakı iradə möhkəmliyi onları birləşdirən bu məqama diqqət verməyimizə ehtiyac yaratdı.

Açar sözlər: Füzuli, məşuqə, aşiq, Xətayi, fələk, cəfa, sevgi

Tədqiqat: Bu lirik qəhrəmanları birləşdirən iradə möhkəmliyini müəyyən etmək üçün Mövlanə Füzuli ilə Şah İsmayıl Xətayinin bir neçə qəzəllərini təhlil etmək lazımdır. Əvvəlcə Füzulinin “ Məni candan usandırdı, cəfadən yar usanmazmı? “ qəzəlinə diqqət yetirək.

Məni candan usandırdı, cəfadən yar usanmazmı?
Fələklər yandı ahimdən, muradım şəmi yanmazmı?
Qamu bimarinə canan dəvayi-dərd edər ehsan,
Neçün qılmaz mənə dərman, məni bimar sanmazmı?
Qəmim pünhan tutardım mən, dedilər yarə qıl rövşən,
Desəm ol bivəfa, bilməm, inanarmı, inanmazmı?
Şəbi-hicran yanar canım, tökər qan çeşmi-giryanım,
Oyadar xəlqi əfğanım, qara bəxtim oyanmazmı?
Güli-rüxsarina qarşu gözümdən qanlı axar su,
Həbibim, fəslı-güldür bu, axar sular bulanmazmı?
Degildim mən sənə mail, sən etdin əqlimi zail,
Mənə tən eyləyən qafıl, səni görgəc utanmazmı?
Füzuli rindi-şeydadır, həmişə xəlqə rüsvadır,

Sorun kim, bu nə sevdadır, bu sevdadan usanmazmı? [2, s. 172]

Məşuqə məni canımdan bezdirir, lakin əzab-əziyyət etməkdən bezmir, fələklər naləmdən yandı, ancaq mən arzuma, diləyimə çata bilmədim. Məşuqə bütün sevənləri ilə xoş rəftar edir, lakin məni məşuq hesab etməyərək mənimlə xoş rəftar etmir. Mən sevgimi gizli saxlayırdım, dedilər yara sevgini bəyan et, ancaq etibarsız yarın mənə inanıb-inanmamasını bilmirəm. Məşuqədən ayrıldığım gecə mənə o qədər ızdırab verir ki, sanki gözümdən yaş əvəzinə qan tökülür, camaat ah-naləmdən oyanır, ancaq qara bəxtim oyanmır. Sevgilim, gül üzündən ötrü gözümdən yaş əvəzinə qan axır, hər bir şeyin sonu var, sanki bu həsrətin sonu yoxdur. Mən eşqə meyil etməzdim, səni görəndən sonra eşqin necə ülvi bir hiss olduğunu anladım, məni qınayan səni görəndən sonra utanır. Füzuli bənd olmuş bir kələdir ki, xalqın yanında biabır olub, lakin nə sevdən, nə də onun gətirdiyi qəmdən, kədərdən bezmir. Bu qəzəl təhlil ediləndən sonra lirik qəhrəmanın məşuqə tərəfindən necə əzab-əziyyətlərə məruz qaldığını görürük. Xalq içərisində rüsvay olmasına baxmayaraq, gecə-gündüz ah-nalə etməsinə, öz arzularına çata bilməməsinə, vüsaldan sonra ayrılığın gəlməsinə baxmayaraq yenədə öz amalından, istiqamətindən dönmür. Məşuqəni sevməkdən bir anda əl çəkmir. Bütün bunlar lirik qəhrəmanın iradə möhkəmliyini göstərir.

İndi isə Şah İsmayıl Xətayinin “Cana, könüldə həmdəm olan qəmdürür mana”, “Can olmaz isə, sən tək canan yetər mana” qəzəllərini nəzərdən keçirək.

Cana, könüldə həmdəm olan qəmdürür mana,
Gör kim, fəraq evində nə həmdəmdürür mana.
Ancaq yüzün görəndə sənin can degil məlul,
Zülfin kimi könül dəxi bərhəmdürür mana.
Dil təşnə olsa vadiyi-hicrində, qəm yemən,
Ləlin zülali çeşmeyi-Zəməmdürür mana.
Neyçün sevərdi xəstə dil, ey bivəfa, səni,
Bu çox bəla ki, hicrin edər kəmdürür mana.
Miskin Xətayi vəsl ilə yüz il yaşar müdam,
Bu ömr kim, zəmanədə bir dəmdürür mana. [1, s. 28]

Canan, könülümdə mənim sirdaşım qəmdir, gör ki, ayrılıq evində nə sirdaşım olubdur. Üzünü görəndə təkcə canım qəmli, kədərli olmur, saçın kimi könülüm də pərişan olur. Ayrılıq məkanında ürəyim susuzluqdan yansa da, qəm eləmə, dodağımın suyu mənə Zəməm suyudur. Ey vəfasız, xəstə ürəyin səni nəyə görə sevdiyini bilmirəm, məni ayrılıqla dərdə, qəmə salırsan, mənə etibarsızlıq edirsən. Bu ömr ki, taleyin, bəxtin mənə verdiyi bir andır ki, Xəstə Xətayi daim qovuşmaq arzusu ilə yaşayır. Bu qəzəli təhlil edəndən sonra deyə bilirəm ki, lirik qəhrəman məşqənin bütün əziyyətlərinə dözür, sevgilinin onu saldığı bəlalara, ona etdiyi etibarsızlığa, ondan gələn qəmə, kədərə, dərdə baxmayaraq yara qovuşmaq xəyalı ilə daim yaşayır,

yəni bütün bunlar aşiqin öz amalına, məqsədinə necə möhkəm şəkildə sadıq qaldığını və iradə möhkəmliyini göstərir.

Can olmaz isə, sən tək canan yetər mana,
Vəslin bu xəstə könlümə dərman yetər mana.
Hicrin cəfası eylə yıxıbdır bu könlümü,
Hər şəb qapında naləvi əfğan yetər mana.
Zülmat içində abi-həyat istəmərəz könlü,
Ləlin zülali çeşmeyi-heyvan yetər mana.
Zahid, qoparma sən mənə meyxanədən bu gün,
Ruzi-əzəldə yar ilə peyman yetər mana.
Gərçi, Xətayi, getdi əlindən vüsali-dust,
Hər dəm xəyalı-didəyə mehman yetər mana. [1, s. 28]

Həyat olmazsa da, mənə sən kimi dilbər bəsdə, sənə qovuşmaq bu xəstə ürəyimə dərman kimi gəlir. Ayrılığının cəfası bu könlümə elə izzət verir ki, hər axşam qapında nalə və ah edirəm. Zülmət içində dirlik suyu könlüm istəmir, dodağın suyu mənə dirlik suyudur. Zahid, sən mənə bu gün meyxanədən ayırma, dünyanın yaradılışı gündəndən mənə yar ilə əhdim bəsdə. Xətayi, əlimdən dostu qovuşmaq getdi, hər an gözümün qabağına yarın xəyalının gəlməsi mənə bəsdə. Bu qəzəli təhlil edəndən sonra deyər bilirəm ki, məşuqə aşiqə o qədər əziyyət verir ki, o, gecə-gündüz ah və nalə edir. Dildarın ayrılığı lirik qəhrəmana böyük bəlalər, dərddə, kədərdə, qəm gətirir. Aşiq dünyada hər şeyə dözü, amma məşuqənin ayrılığına tab gətirə bilmir. Məşuqənin aşiqə verdiyi cəfalara, izzətlərə baxmayaraq lirik qəhrəman dilbəri xəstə ürəyinə dərman, onun dodağın suyunu özünə dirlik suyu, onun xəyalı ilə yaşamağı özü üçün böyük xoşbəxtlik hesab edir və bütün bu qeyd etdiklərimiz aşiqin öz əməli, istiqamətində göstərdiyi iradə möhkəmliyini üzə çıxarır.

Mövlanə Füzulinin “Yenə ol mah mənə aldığım qərarım bu gecə” qəzəlini nəzərdən keçirək və təhlil edək.

Yenə ol mah mənə aldığım qərarım bu gecə,
Çıxacaqdır fələyə nələyi-zarım bu gecə.
Şəm vəş məhrəmi-bəzm eylədi ol mah mənə,
Yanacaqdır yenə eşq oduna varım bu gecə.
Həm vüsali urur od canıma, həm hicranı,
Bir əcəb şəm ilə düşdü səri-karım bu gecə.
Nə tütündür ki, çıxar çərxə, dili-zarə məgər,
Hicran dağını urur lələzarım bu gecə?
Sübhə saldı bu gecə şəm kimi qətlimi hicr,
Ola kim, sübh gəlinə gələ yarım bu gecə.
Parə-parə cigərim itlərinə nəzər olsun,
Ol səri-kuyə əgər düşsə güzarım bu gecə.
Var idi sübh vüsalinə, Füzuli, ümmid,

Çıxmasa həsrət ilə canı-fıqarım bu gecə. [2, s. 160]

O ay yenə bu gecə məni səbr, dözümlük, tərkindən saldı, göy, asimana bu gecə zar-zar ağlamağım çıxacaqdır. O ay məni şam tək yığıncağa, məclisə doğma etdi, yenə şam işığına gəlib sevgisinə görə eşq odunda həlak olan pərvanələr kimi bu gecə varım eşq odunda yanacaqdır. Daha əcaib bir şama bu işimin, əməlimin əvvəli, sonu bənzəyir ki, həm vüsalı, həm ayrılığı həyatıma od vurur. Dünyaya, asimana, göy, çıxan nə tüstüdür ki, yoxsa ağlar qəlbə lələzlüm bu gecə ayrılıq dağı vurubdur. Bəlkə, səhər vaxtı yarım gələr deyər ayrılıq ölmümü şam səhər söndürüldüyü kimi bu gecə səhər saxladı. Əgər məşuqə olan küçüyə yolum düşsə bu gecə parça-parça olmuş ciyərini onun itlərinə nəzir verərəm. Füzuli, səhər vüsalına ümidim olduğu üçün bu gecə yaralı canım həsrətlə çıxmır. Qəzəli təhlil edəndən sonra bu qənaətə gəlirik ki, məşuqənin lirik qəhrəmana verdiyi izzətdən məşuqun nələsinin göy, çıxmasına, hətta bir gecə dildarın üzünü görmək üçün dərd, qəm, kədərdən parça-parça olmuş ciyərini məşuqənin itlərinə verməsinə, bir sözlə yarı bir dəfə görmək üçün ölməyə belə hazır olmasına, sevgilinin həm vüsalı, həm ayrılığı məşuqə qəm, kədər, dərdə salmasına, gülyanaqlı dildarın lirik qəhrəmana vurduğu ayrılıq dağı onun ağlar ürəyindən asimana tüstü çıxarmasına baxmayaraq aşiq sevgilini sevmək, ona qovuşmağa ümid etmək, yolunda canından keçməkdən bir anda əl çəkmir və bu qeyd etdiklərimiz lirik qəhrəmanın əməlinə, məqsədində göstərdiyi iradə möhkəmliyindən irəli gəlir.

Nəticə: Qəzəlləri təhlil edəndən sonra bu nəticəyə gəlirik ki, hər iki lirik qəhrəman məşuqənin onlara verdiyi qəm, dərd, kədərdən ciyərləri parça-parça olmasına, gülyanaqlı dildarın ayrılıq dağı onların ürəklərini yandırmasına, məşuqənin onlara etdiyi vəfasızlığa, hər iki aşiqə verdiyi əfəllərə baxmayaraq onlar bir anda olsa yarı sevməkdən əl çəkmir, hətta ona qovuşmasalar belə onun xəyalı ilə yaşamağı özlərinə böyük mükafat hesab edirlər. Əlbəttə, bu qeyd etdiklərimiz hər iki lirik qəhrəmanın öz əməlləri, istiqamətləri, məqsədlərindəki iradə möhkəmliyindən qaynaqlanırdı.

Ədəbiyyat:

1. Səfərlə Ə, Yusifli X. Şah İsmayıl Xətayi. Əsərləri. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2005, 384 səh.
2. Yusifli X. Məhəmməd Füzuli. Seçilmiş əsərləri I cild. Bakı, “Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondu”, 2005, 328 səh.

ГАМАЙИЛ ГАСАНОВА СИЛА ВОЛИ, ОБЪЕДИНЯЮЩАЯ ЛИРИЧЕСКИХ ГЕРОЕВ ГАЗЕЛЕЙ ФУЗУЛИ И ХАТАИ РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: Фузули, возлюбленный, Хатаи, фалек, страдание, любовь

Краткое содержание: Главное, что объединяет лирических героев Фузули и Хатаи, — это их верность своим делам и целям. Они терпят все страдания и невзгоды ради своей возлюбленной, своей госпожи. Как бы

госпожа ни отвергала их и ни причиняла им боль, эти истинные влюбленные не отворачиваются от них. Подобно мотылькам, которые летят на свет свечи и умирают в пламени ради своей любви, эти лирические герои готовы пожертвовать жизнью ради своей госпожи, быть принесенными в жертву на её пути. И разлука, и расставание с возлюбленным причиняют им множество бед, печалей, боли и страданий; их вздохи и стенания достигают небес, и хотя они жалуются на гнет, причиняемый возлюбленным, несмотря ни на что, они не отказываются от своих целей, то есть их любовь к ране и возлюбленной растет день от дня. Они считают печаль, печаль и боль, возникающие из этой любви, источником радости. Оба влюбленных принимают воду губ завтрашнего дня как воду жизни, воду Замзам, и считают воссоединение с возлюбленным лекарством для своих больных сердец. Твердость воли на пути и в делах, которым верны лирические герои обоих артистов, заставляет нас обратить внимание на этот объединяющий их момент.

HAMAYIL HASANOVA
THE WILLPOWER THAT UNITES THE LYRICAL HEROES OF
FUZULI AND KHATAI GHAZALS
SUMMARY

Keywords: Fuzuli, lover, lover, Khatayi, falek, suffering, love

The main thing that unites the lyrical heroes of Fuzuli and Khatay is that they are both loyal to their deeds and goals. They endure all the suffering and hardships for the sake of their beloved, their mistress. No matter how much the mistress rejects them and hurts them, these true lovers do not turn from their direction. Even like moths that come to the light of a candle and die in the flame for their love, these lyrical heroes were ready to sacrifice their lives for their mistress, to be sacrificed in her path. Both the separation and the separation of the lover cause them many troubles, sorrows, pains, and sorrows, their sighs and laments reach the heavens, and even though they complain about the oppression inflicted by the lover, despite all this, they do not give up on their goals, that is, their love for the wound and the sweetheart increases day by day. They consider the sorrow, sadness, and pain arising from this love to be a source of joy. Both lovers accept the water of the lips of tomorrow as the water of life, Zamzam water, and consider the reunion with their lover as medicine for their sick hearts. The firmness of will in the path and in deeds to which the lyrical heroes of both artists are loyal has made it necessary for us to pay attention to this point that unites them.

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Səba Namazova Azad qızı